

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

.....
Nama 103

HASTINGS

Aperira 1. 1930
.....

TE RA ARANGA

Hei te 20 o Aperira nei whakamaharatia ai e te ao karaitiana puta noa te Aranga o te Karaiti i te mate. Ko te ra tino nui whakabarahara tenei o to tatou whakapono. E rite ana ia ki te poutokomanawa i te whare. I mea ai te Apotoro a Paora "Mei kua a te Karaiti i ara he moumou noa o koutou whakapono (I Kori 15, 14).

Kotahi putanga o tenei ra i te tau. Ko tona mehua ko te rakaunuitanga o te marama i a Maehe i a Aperira ranei. Engari kia kua tatou e wareware ko te ratapu e purita nei e tatou he whakamaharatanga ki te aranga ano hoki o te Karaiti. "I te ra tuatahi o te wiki ka haere ratou ki te urupa ka mea te anahera kia ratou:Kaore ia konei. engari kua ara. "Ruku 24. 1. 5. 6.

Ki te tangata whakapono he tino taonga tenei ra. Ka hari wairua ia. no te mea ka whakapumautia tona whakapono ki te Tama a te Atua. Ki te tangata noa he hari ano tona. He hari noa. Ko to te ao hari--he haraei hoki aua ra. He piki-niki nga mahi he wairangi noa.

I nga ra Reneti e whakapoururu ana te ao karaitiana mo te tukinotanga me nga mamae o te Karaiti. No te Paraire Pai ka tumutu te pouri tuaikerikeri. Ka ripekatia a te Karaiti. ka mate. ka tanumia.

I te atatu i te ra tuatahi o te wiki--i te Ra Aranga ka tino tuturu te mohio o nga akonga kua tino ara to ratou Ariki. a ka kite akanohi hoki i a Ia. ko te haringa i hari ai. Ko te Rongo-Pai nei tenei. Pena hoki i mate tonu atu a te Kara-

.....
He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Toa Takitini

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Toa Takitini," Box 300, Hastings.

2010

TE TOA TAKITINI

Aperira 1, 1930

iti kaore i ara ake he rongo-kino tera. Na te aranga ake ka uaua nei nga Apotoro ki te kauwhau i tenci Rongo-Pai ki te ao katoa. Mk 17, 15.

He ra nui tenei, he ra hari, he ra hakari. Kaore ia i ta te ao whakanui, engari i ta te wairua. Ko te hari-Atua kaore e oti i to te tangata turituri, engari i te reo iti, ngawari, hine-ngaro ma, ngakau whakawhetai. Eph 5, 19.

Ko te Aranga te mea nui i whakaririka ai nga Apotoro ki te kauwhau i a te Karaiti ki te ao katoa. Mahi 4, 2. Rom. 6, 5, etc. Ahakoa e ara ano te katoa, engari ko te hunga i whakapono kia te Karaiti e ara ki te rangatiratanga o te Atua. I Teharo 4, 16.

Ka haere mai tenci ka raungaiti nga Apotoro. Ko Hoani i ona ra o te kaumatuatanga ka noho ki te moutere o Patomo. Ka horapa ana akoranga ki nga waahi o Ahia. Ka puritia e enei waahi te hakari o te ra Aranga i te toru o nga ra i muri iho i te hakari o te Kapenga, 14 onga ra o Nihana. Ko te hahi o Roma puta atu ki Oropi, i runga i ta Paora me Pita whakaakoranga, pupuri ai i te hakari nei i te wiki o te Kapenga, i te Ratapu i te ra Aranga. Ka taupatupatu nga ra nei He ra ke ta te Hahi o Ahia, he ra ke ta te Hahi o Oropi. I tae a Porikapa ki Roma i te tau 158 ki te whakamatau kia kotahi te ra hei pupuri ma te katoa. Kaore i taea. I te tau A.D. 196 ka puta te kupu a Wikita (Victor) pihopa o Roma: ko te hunga kaore e rite te pupuri ki ta nga hahi o Oropi me pei atu. I te Hinota o Are (Arles) A.D. 314 ka whakataungia kia kotahi te ra hei puritanga ma te katoa. I te tau A.D. 325 ka whakaungia e te Hinota o Naihia kia puritia taua ra e te ao katoa i te ra tuturu ake i ara ai a te Karaiti. No te Hinota o Anatioka A.D. 341 ka kitea he tino wehe tonu ta nga hahi o Ahia, tapahia tau ana. Ko Ingarangi i aru i nga whakaakoranga a te Hahi o Eneha, ara o Ahia. No te taenga o Akutini ki Ingarangi ka whakamutua te aru i o Ahia akoranga ka tango i to Oropi a mohoa no anei.

Na, ki te mea kua ara tahi koutou me te Karaiti, rapua nga mea o runga, o te wahi e noho mai nei a te Karaiti i te ringa matau o te Atua. Whakaaroa nga mea o runga, kauaka o te whenua. Korohe 3. 1 2.

I ara ake ano a te Karaiti, i te toru o nga ra, i pera me ta nga karaipiture. I Kori 15, 4.

Kaua ano e tukua o koutou wahi hei mahi he ki te hara engari tukua atu koutou ki te Atua, he hunga kua ora i roto i te hunga mate, me o koutou wahi hei mahi tika ki te Atua. Rom. 6, 13.

TE PIHOPA O AOTEAROA I WHAREKAURI

No nga ra whakamutunga o Pepuere ka whakawhiti Te Pihopa o Aotearoa ki Wharekauri he toro i era o Te Maara Waina a Te Kaihanga kaore ano nei i tirohia atu mo nga tau maha e tetahi minita maori. He nui te pohiritia me te whakamanuhiritia o Te Pihopa.

Tekau ma whitu ona ra ki Wharekauri. e mahi ana i nga ra katoa. He nui tona whakamihhi ki te pai me te kaha o te minita pakeha raua ko tena wahine ara Rev. me Mrs Barnett. Kei te nui hoki te manaakitia o raua e taua iwi.

Tekau ma whitu nga karakia nunui i whakahaeretia. Mahue ake i a ratou o ratou ake haahi, ka hui katoa mai ki te whakanui i te taenga atu o Te Pihopa.

Hui katoa mai nga tangata o te motu ki te karakia i Owe-nga. No te Mane ko te ngahau omaoma. a. na Te Pihopa i whakawhiwhi nga 'paraihe.'

No te Turei ka haere atu ia ki Waitangi. ka haere atu ki Tiroto, ki Wairua. i te kainga ia o Tamihana. I reira e hui mai ana te iwi. a e rua nga karakia i reira. No te ata ka hoki mai ia ki Te One. i reira era whakamanuhiritanga. Awina ake ka haere atu ia ki Big Bush. ko Piwara te tangata whenua I reira te tangata e noho ana, nui atu. Ko te mea nui i taua kainga ko te taonga i tetahi hangi tino nui. Kaore pea e taea atu e tatou i te tuawhenua nei te tao pera i te hangi. u

No te Ratapu whakamutunga i Waitangi. i hui ai te iwi ki te kororeroro mo nga mahi o te haahi. I nga karakia he maha nga wa i kore ai e uru katoa ki roto i nga whare karakia.

No te Mane ko te hui poroporoaki, ko nga pakeha i tu mai ko Mr. Henderson me Rev. Barnett a ko Tiwai mo te iwi maori i tu mai me te waiata mai i te waiata Moriori. Kua ngaro te reo menga waiata moriori i a ratou.

I whaikorero mai ano hoki a Piri Pomare, taina o Ta Maui. E rua nga wahine i tu mai ki te waiata me nga tamariki ki te poi. Kanui te pai. Kanui hoki te mihi o Te Pihopa mo te nui o te manaaki a taua iwi i a ia.

Tena mea a te tuna nui atu kei nga roto. Te ika kei nga wahi katoa o te motu. Ko nga moni i whakapaua ki nga kai mahi ika £15,000 nga keehi ika i tukua mai i tera tau ki enei

motu 12,000. Kanui ano nga Whaama kei reira. Kotahi tetahi Whaama e 21,000.

Ko Mr. Henderson te tangata na ana i timata te mahi kau ki reira, a kua tipu hoki taua mahi kei roto i nga maori.

Kua tu te whare mahi pata.

E wha nga kura kei taua moutere. Ko te nui o taua iwi e noho mai ra i Wharekauri e 600. Kaati ki te mahara o Te Pihopa, nui noatu he ruuma hei whakanohonoho.

E maharatia ana hoki kia whakahaeretia he Karahipi mo nga tamariki, kia taeaa ai te haramai ki nga kura nunui o Nui Tirenī nei.

Tetahi mea whakamiharo ko te nui o te kuka o taua whe-nua. Ka wha tekau nga tau e ka ana taua kuka, kaore ano i mate.

E rua nga tino rakau kei reira, he akeake, engari kaore i peuci me to konei. he kopi tetahi. E kiia ana he rakau kaha hei pou, mo ake tonu atu.

Mo te Iwi Moriori. E ki ana Te Pihopa he iwi matakū tera i te toto. Ki te tu he pakanga. ki te maringi te toto, kua mutu ta ratou kakari, ka omaoma.

He Iwi nui taua iwi, otira no te taunga o te Maori ki reira, ka timata te whakahaere i nga tikanga hou a te Maori, ka timata to ratou matemate haere a i tenei ra kotahi ano te tino momo Moriori kei te ora ko Tame Horomona. Ko ona tau ka 15. Ko tona taumaha e 28 "toone."

Kansi ona uri hawhe maori kei te ora.

Tetahi mahi nui a taua iwi he hii ika i waenga moana honu. He maha nga maunga ake o nga taniwha nunui o era moana i a ratou. I etahi wa ka puta ake nga mango ki te poti ngau ai, ka ruirui. He hanga whakamatakū, otira kaore he aitua. Mehemea e taka ana etahi ki ro-te-wai kua mutu tata ano. Mo te manu nei mo te moa. e kiia ana i reira ano taua manu, a he mea whiu ki ro roto o Moutaku, katahi ka weroerohia e te moriori.

I whakamarama hoki Te Pihopa ko etahi tino taumaha ki taua iwi. ko te kore pai te haere o to ratou tima. I etahi wa. he rau rawa e whanga ana a ka tae atu a ratou taunga. Te utu e £5 . 0 . 0 i te tana. Ko nga hipi e mauria mai ana ki te tuawhenua nei tekau herengi te utu mo te mea kotahi.

E tamanako ana Te Pihopa kia tupu he ngakau. he wairua tapa ki roto i taua iwi. maori mai pakeha mai i runga i tona haeretanga atu kia kitekite i a ratou, notemea kei te tawhiti rawa atu ratou, a tera e warewaretia noatia iho i te pera rawa o te tawhiti. Hei ahakoa e whakaatu ana Te Pihopa kanui rawa to ratou aroha mai, me to ratou piri pono mai ki Nui Tirenī nei.

Kia ora Te Pihopa mo tou kaha ki te torotoro atu i era o Te Makara Waina a Te Kathanga.

NGA HAERE A TE PIHOPA O AOTEAROA

Mo Aperira

1st.	Ka tae ki Waitara.		
2nd.	W. Purangi	11.00 a.m.	Karakia Maori
	Tarata	3.00 p.m.	" "
	Inglewood	7.30 p.m.	Karakia Whakau
3rd.	T. Bell Block	11.00 a.m.	Karakia Huihui me te Whakau
	Stratford	7.30 p.m.	Karakia Whakau
4th.	P. Rahotu	11.00 a.m.	Karakia Maori
	Puniho	3.00 p.m.	" "
	Okato	7.30 p.m.	Karakia Huihui me te Whakau.
5th.	H. Waitara		Whakatuhera nga Mahi Hoko hoko awhina Haahi Maori.
6th.	R. Waitara	11.00 a.m.	Hapa Tapu. Maori, Pakeha.
		3.00 p.m.	Whakau Maori anake.
		7.00 p.m.	Karakia Huihui.
7th.	M. Ka tauti atu ki Taumarunui.		
8th.	T. Manunui	11.00 a.m.	Whakau Maori
	Taumarunui	3.00 p.m.	Karakia Maori
9th.	W. Waimiha	11.00 a.m.	Whakau Maori
10th.	T. Te Kuiti	11.00 a.m.	Whakau Maori
11th.	P. Otorohanga	11.00 a.m.	Karakia Maori
	Ka tae ki Hunt ly i te ahiahi.		
12th.	H. Te Akau	11.00 a.m.	Whakau Maori
	Te Karaka	2.30 p.m.	Karakia Maori
13th.	R. Kauwhata	11.00 a.m.	Whakau Maori
	Waahi	2.30 p.m.	Karakia Maori
	Huntly	8.00 a.m.	Hapa Tapu &
14th.	M. Te Mata	11.00 a.m.	Whakau Maori
15th.	T. Gordonton	11.00 a.m.	Karakia Maori
16th.	W. Morrinsville	11.00 a.m.	Whakau Maori
	Tauwhare	3.00 p.m.	Karakia Maori.
	Morrinsville	7.00 p.m.	Karakia Huihui
17th.	T. Paeroa	2.30 p.m.	Karakia Maori
18th.	P. Paeroa Paraire Pai.	8.00 a.m.	Hapa Tapu
		11.00 a.m.	Whakau Maori
		7.00 p.m.	Karakia Huihui
19th.	H. Ka ahu ki karioi ma te Tereina.		

26	R.	Karioi RA ARANGA.	11.00 a.m.	Karakia Maori me te Hapa Tapu
		Raetihi	3.00 p.m.	He Hui.
21st.	M.	Winiata me Rata	7.00 p.m.	Karakia Huihui
22nd.	T.	Putiki	7.30 p.m.	Karakia me te Hui.
23rd.	W.	Ka tauti atu ki Wairarapa		
24th.	T.	Papawai		He Whakau.
25th.	P.	Otaki	7.30 p.m.	Karakia Maori
25th.	H.	Poutu		
26th.	H.	Poutu	7.00 p.m.	Karakia Maori
27th.	R.	Poutu me ona waahi.	11.00 a.m.	Karakia Whakau
			3.00 p.m.	He Hui.
			7.00	Karakia Huihui.
28th.	M.	Ka hoki ki He- retaunga.		

E te Haahi! E nga hoa aroha! Mahara mai ra ki to koutou Pihopa. Awhinatia mai ra aha ki a koutou inoi. Inoi mo Taranaki me Waikato, kua oho tuarua nei i tenei wa ki te manaaki i te Haahi o o ratou matua. Ka rua whakatipuranga i nainei o te peautanga atu o enei iwi i te Haahi o ratou matua. I runga i nga potatu o nga ra ka huri. Ko nga uri i tenei ra kei te whakaro ki te tango ano i te taonga a o ratou matua He mea tuatahi hoki ra kia 17 Karakia Whakau i te wa kotahi ki enei takiwa. He mea tenei hei whakawhetai ma tatou ki te Atua.

Pererika A. Aotearoa.

TE HUI I WAIOMATATINI

E tika ana kia kii "I rongu katoa te Iwi Maori i te reo karanga kia huihi atu ki Waiomatatini, a tika tonu hoki te ki i hui katoa te motu, timata mai i muri hiku, tae noa ki te upoko o te Ika Maui, ong parirau e ruu ngutu ana i tenei ra, a, whiti rawa atu ki Te Waipounamu! Kaore i haere a matua, engari i haere a reo i kohiritia e tena wahanga e tena wahanga. Na te ngakau mihi, ka eke tenei patai "He aha ra i penei ai."

Titiro iho ki nga Reo pohiri na ratou i whakakorikori te ngakau noho, te ngakau pahiroa, Kowai koia e turi, kowai e hurike ki enei putake karangaranga i a tatou i roto i nga ra o te morehutanga me te wa kua ekengia nei te tauroa i te pakehatanga, te rau tau hou i timata nei a Hanuere 13th.

1930, na reira, e ai ki te mahara ake, i mama ai te hikoi o nga hau e wha koia rawa ko Waioamatani me Te Poho o Rawiri hei okiokinga. Ka haere nei, ka takahia nei nga marae whakate-Rawhiti e nga waewae tapu o nga waka o te motu, nga uri whakaheke o tena taniwha o tena taniwha, oreore ana i te take o Hikurangi, miri ana i nga parenga maha o Waipapuhuri noa ki roto i nga wai whakaripo o Turanganui a Teā. i rite ai nga haka pohiri.

Tuatahi *Naku aku reta pohiri i tuku ki nga iwi katoara!
Haramai! Haramai ki Porourangi, etc. etc.*

Tuarua *Te Poho o-Rawiri e tu nei.
He atua! he tangata! he atua hei! etc. etc. etc.*

Tuatoru *He aua kei runga ko te hanga tenehi kei raro
ra! Oreore kau ana oreore kau ana.*

Tuawha *Tena i karahina! --Ha!--Ha!--Haue!!*

Nga putake i karangatia ai kia hui mai nga iwi o te motu kia takararo ki te wa o te Hui Tau a Te Ropu Tenehi Maori i kaitiaki kia hui mai i Ruatoria wahi o Waipapuhuri ki Te Poho o Rawiri wahi o Turanga, i whakauru i roto i taua pohiri te whakapuaretanga i Te Whare Wananga Whakamaharatanga a Te Ropu Wiwi me Te Ropu Wawa o Nati kia Reiri Arihia raua ko Te Makarini nuku iho ki te hurahanga o te kohatu whakamahara kia Arihia i te toa i Pupata, Waioamatani me te pohatu whakamaharatanga kia Makarini i Pahitaua. Enei kohatu e rua he iti marika, otira ko te hurahanga he mea tino nui rawa ara nga kupu karakia nga roimata-a-kupu, a taunga me te iere o te reo tansi na tenehi aua ka piki te teitei, a kongenu o enei tohu whakamahara kia Arihia raua ko Makarini hei whakaatu i to raua tapu ki roto i te ngakau o te Wiwi me nga iwi e nono mai ra i te mata o te Ao Maori me te iwi pakeha i matau kia raua i runga i to raua ngakau nui ki to raua 'papa' me to 'ratou' i Arihia, Makarini me Api o Ropu Wiwi.

Te iwi o mua, te iwi onaianei, nga hoa tawhito, nga hoa onaianei, kotahi toa te ngakau, te whakaaro, ahakoa he whakaaro, ahakoa he whakaaro kaipona, e takahi ana i ta te ture, pea, ara ko tenei, mounou raua ki te haere i taua wa, na te mea kua kitea ata te mui, te pai, te whaihua o a raua mahi mo nga ra kei tua, Mokemoke ana te marae, nga mahi, te ringa wera, te kapa haka, te ropu tamariki, i a raua ka ngaro, koiane ra te tangi me nga ahua i kitea ai te teitei, te whakamataku o enei hurahanga kohatu, ara na nga kupu ka hitoritia (history) nei mo enei tukunga roimata, koia ka hao te ngakau rahui 'E ta!'

He roimata mo Taitimu te iwi e pae nei!

Hei peraurunga mai mo Taipari e au!

Ka watea ake era ahuatanga ka huri ake ki etahi o nga take o taua hui. Te Tiriti o Waitangi, Te Whakatopu paanga whenua, Whakanohonoho, Te Whaka tikatika i nga Ture Whakawhiwhi Moni mo nga mahi whakanohonoho whenua, Te Ture Waipiro, Te Mate Kohi me Te Tari Ora, Te Pihopa o Aotearoa. I waho atu i nga Maori, ko nga tino tangata mo aua take e whakahuatia i runga ake nei, kotahi ano i ngaro ko Pihopa Aotearoa anake. Otira i reira hoki Te Pihopa o Waiapu, koiane te tumuaki o Aotearoa, kaati kapi tonu mai tera tuunga. Me whakararangi ake taua ropu e kiia ake nei Te Mangai o Te Pirimia, Forbes, Te Tumuaki o nga Tiati Kooti Whenua Maori R. N. Jones (Koia ano hoki Te Under Secretary o Te Tominiana o Nui Tireni, Judge Rawson Te Kaitiaki Maori, King, Te Kaitiaki Tuarua, Shepard o Te Tari Ora me Takuta Ellison Tumuaki o Te Tari Ora mo Te Taha Maori, K. S. Williams te mangai o Te Apitihana, nga Tiati Kooti Whenua Maori, nga Apihi o Te Whakatopu Take paanga, me nga Apihi Whakamaori o Te Tari Maori.

Katahi ano ka peni te huinga o tenei ropu o Te Tari Maori o Te Kawanatanga o Te Tominiana o Nui Tireni ki raro i Te Minita Maori arao Ta Apirana Ngata. He nui rawa tenei ahuatanga a e tika ana kia noho ngahuru i roto i nga korero whakapapa a Te Kawanatanga. Mehemea hoki ma Te Toa e whakatakoto—E! ka uru! Ko tenei me tumanako noatu.

Tenei mea a te puawai me te ngahuru he mea e tino nga-kaunaitia ana e te tangata whakaaro nui e te ngakau ahuhenua, mo nga mea i whakatooa atu i nga ra o te tiringa purapura, i whakaata ake ai i te koanga o te tau, ka whai atu te whakaaro i te mea ka whakawairakau te kawai te whanui, ki te tiketike, ki te hohonu, ki te taunaha ranei o nga hua o aua purapura, ahakoa he tinana, he whakaaro ranei.

No te ra i te hui i tu nei ki Waiomatatini, rite tonu taua wa ki te kaupeka o te tau e kiia ra ko Te Ngahuru-o-Poututerangi.

Nga maara, nga waerenga o tenei mea o te Whakaaro-nui, tiraha marakerake ana i te ra e whiti ana. ,

Ahakoa pehea te roa o nga ra e mihi ana tetahi ki tetahi, i papakirua ai nga tai e wha o te motu, i eke mai ai nga taniwha, nga taaura kai-kakariki, nga puhi-kaiariki, me nga puhi patu-moana, me nga kai-hautu o tena waka o tena waka, te moea te po, i te whakaaro nui kia kite a kanohi atu, kia kite mai, kia rongu atu, kia rongu mai, ara kia kori tahi i ta Turakawa e mea "*Kotahi to te po! Moea mai o whatu!*"

Ahakoa i tcha te kawau, i runga i tena toka, i tena tarere, i tena kopua, i nga wai-whakaripo o Ranginui me Papa-tuanuku, na Te Kai-hauka a te Wiwi a Te Wawa ko Tamahori ko Kohere, ko Moana "*Ka whakairi ki runga o Hikurangi! Koia!*"

E hiake kumi te teitei o te mahi a Pepere, na Peia i tapae i te reo karanga o Tamepo:—

Waikato—he kai, Maniapoto—he kai, Ngapuhi—he kai, Taranaki—he kai, Wanganui—he kai, Tūwharetoa—he kai, Raukawa—he kai, Ngātīahu—he kai.

Ahakoā he Umutaoroa, te reo o nga iwi whakaeke kotahi tonu:— Te kai maoa, te kai mata, te hinengaro, te tinana, whiu ana, ara Ngata aana nga wahi katoa. Na reira ki ora Te Wiwi raua ko Te Wawa.

Nga kingi, nga kuini, nga piriniho, nga pirinehe, te wiwi te wawa whaiāipoipo ana tetahi ki tetahi. Tae rawa ake ki te ra huri hanga, kua tangi ke te tetahi ki ta tetahi, ano tona rite he tai papakirua.

Koianei ra nga hua huihuinga atahua, manaaki i te iti i te rahi, nga taonga whakatopu o te motu. Riro mai ana te mea i tumanakotia, Ora ana te whakapono. Te Pouritanga mahea ana i te aroha.

Ahakoā hoki pehea te haere me te whakataki i nga korero o taua hui, rite tonu nga mea katoa te whakaungutu i te waewae tapu o nga uri whakakeke o te motu ka haruru ki roto i nga paarenga o te awa nei o Waiapu, parikaranga-ranga nei i waenganui o Whakawhitira me pukemaire ki tahitahi, ko Puputa te pa-tuahu o ratou ma ka mene ki te po me a ratou mokopuna ki tenei taha, i titiro-a-wairua iho nei, e pohiri-a-wairua nei, e tangi-a-wairua iho nei ki nga mokopuna, i haere mai-a-reo, i haere mai-a-toa ki te whakatu-tutu-a-takitahi i nga marae maha o Te Tairāwhiti i kiia ai e ratou ma:—

*He tao rakau e taea te karo: Tena he tao 'aroha' rauhitia.
Ko Ia tonu tena!*

Kanui ra te tangi i te marae, mo nga mahi haka, me nga mahi waiata a te hunga kua haere ki te po. Tu mokemoke mai ana nga morehu, nga pani nga pouaru, me te iwi. I te nui o tera wahi, ka nukuhia nga mihimihī mote po me te ata o tetahi rangi mai.

Otira mo nga haka, he mea whakamiharo te tu mai o te Roia, o te Minita Maori, he reta LLB., me nga tohu matauranga o te pakeha, kei te iri mai i runga i a Ngata me Powananga e karia ana ki te whetero me te kanohi pukana! ka tau.

Te ope wahine ki te whiu i te kupu me te rau o te rakau me te kapakapa o te ringa ki te hapai i nga kupu tangi mo Arihia me Makarini, rere a-wai ana te roimata o te ope whakaeke, Kaore hoki he tohu aroha ke atu, heoi na te ta i te hupe, ka tino tinanatia taua ahua.

Enei ahuatanga katoa ano tona reo he whakaae tuatahi-tanga ki nga putake tuatahi o nga pohiri e mea ra kia huihui me nga aitua i tena wahi kia tangihia ki Waioma-

tatini. Koia ra tenei ko te whakaritenga i tera wahanga tuatahi o te hui.

Nga iwi i hui mai, Ngapuhi Mrs. Davis, Maniapoto, Wharehoutu ma, Waikato. Te Puea ma. Ngati Whatua, Hutana ma, Taranaki Rima Tamaiparea ma. Wanganui Mete Kingi ma, Kurahaupo Hoeroa Marumaru ma. Raakawa Lingi Tahiwama, Ngaitahu Takuta Erihana ma. Rongakako Taterema, Tahoraahi Nireaha ma. Heretaunga Morehu Taroa ma. Taupo ko Te Heuheu ma, Te Arawa Mita Taupopoki ma. Matatua Kereru ma, Whanaupuanui ko Kupu ma. Kahungunu ki Te Wairoa ko Teo Kara ma. Te Urewera ko Eria ma. no Te Hahi Weteriana ko Tahupotiki.

Kaati no nga ropu mahi kawanatanga o te Tari Maori. te roo o Te Pirimia Mr. Forbes. Minita Ahuwhenua. Minita Whenua. Chief Judge R. N. Jones. Under Secretary. Judge Rawson Kaitiaki Maorri. Mr. Shepard. Land Purchase Dep. Judge Holland. Registrar Tiweka. me nga apiha o Te Tari Whakatapu Take paanga, me nga Kai whakamaori katoa o Te Tari Keoti Whenua Maori. paupau mai ana nga apiha katoa o taua Tari Maori ki raro i to ratou upoko ariki ara i Te Minita Mo Te Taha Maori. Ka tika kia kiia he huinga o enei apiha katoa ki raro i to ratou tumuaki ki waenganui i te iwi maori. tae atu ki te Iwi Pakeha. Na tenei ahua ka vere a marama tonu te patai "He aha ra te hua mo tenei ahuatanga?"

Nga mihimihiri, nga tangi, nga apakura, nga wajata a te huinga kaumatua, aroha ana te tu morehu mai i roto i tenei ra, nga 'How do you do' a nga taitamariki, tetahi ki tetahi, ahakoa te mama o tena honore, te ringa ruuru a nga hoa kura o nga me tona keroria, kaore i whiua kakii marotia, engari whaiti ana ki te kupu a te kaumatua ra a Tmi, kua ohakitia nei kia 'Tataui! Tataui!

Nga putake i whakahaeretia, tuatahi ko Te Tiriti o Waitangi:--

I whakamarama a Ngata ki nga putake o te haka i tapaea ra ki te marae i roto i ng pohiri i nga ope whakaeke. Ko taua haka no te wa i haere ai a Hirini Taiwhanga ki te whakahaere i Te Tiriti ki nga marae maha o te motu i tono ai ia kia tautokonga te haere ki Ingarangi mo taua putake. Te mutunga ilho 'E waru pu.'

I huri te nuinga o ana korero ki to ratou kaumatua kia Te Kapunga e whakahaere nei i te haina pitihana i whakahoutia nei e Ratana he tono i te Mana o te Tiriti kia whakaaratia ano; tona tkanga o tera ahua mehemea nei kei te takoto, kei te moe ranei taua Tiriti.

I whakaatu ia ki te hui 'Kaore Te Tiriti i te mate, i te moe ranei e pitihanatia ai kia whakaaratia. Kei te he tera maha-

ra o te tangata. Mehemea i whakatutukitia nga tikanga i roto i Te Tiriti, he nui te mate e pa ki te Iwi Maori.

Na reira he pai ke te waihotanga i runga i te koronga e tutuki ona ahuatanga. Etahi kupu kei runga e ana ana ko enei.

Article The Third:-- "In consideration, thereof, Her Majesty, the Queen of England extends to the Natives of New Zealand Her Royal protection, and imparts to them all the rights and privileges of British Subjects" ara "Ka tiakina e Te Kuini o Ingarangi nga tangata Maori katoa o Niu Tirenī."

"Ka tukua kia ratou nga tikanga katoa rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi."

Kaati rawa nga kupu tohunga a Timi Kara na ana i rokohanga mai ai enei ra, i ki ra ia ki Te Motu me Te Iwi Pakeha "Taihoa."

Kei te wahangatuarua o Te Tiriti enei ahuatanga:--

Article the Second:-- "Her Majesty the Queen of England confirms and guarantees to the Chiefs and Tribes of New Zealand and the respective families and individuals thereof, the full, exclusive, and undisturbed possession of their lands which they may collectively or individually possess, so long as it is their wish and desire to retain the same in their possession; but the Chiefs of the United Tribes and the Individual Chiefs yield to Her Majesty the exclusive right of pre-emption over such lands as the proprietors thereof may be disposed to alienate, at such prices as may be agreed upon between Majesty to treat with them in that behalf."

the respective proprietors and persons appointed by Her

I whakamarama ia ki te hui ko te reo pakeha te reo e whakaaetia ana e Te Hupirimi Kooti hei reo tirotirotanga i nga ture whakoa he pehea tona ahua, na reira ka whakaatu ake ia i tana whakamaoritanga i tenei rarangi penei:--

"Ko te Kuini o Ingarangi ka whakapumau, ka whakaoati kia whakatuturutia ki nga Rangatira, ki nga Hapu, o Niu Tirenī, a kua whanau, kua tangata ranei o ratou, te mana, te rangatiratanga o ratou whenua, o ratou ngahere, o ratou taunga ika, o era atu taunga ranei, a ratou, a ia tangata ranei o ratou mo te wa e hiahia ai ratou ki te pupuri i ana mea: Otia e whakaae ana nga Rangatira o Te Whakaminenga me era atu Rangatira katoa ki te tuku atu ki Te Kuini i te mana metuhake ki te hoko i nga wahi e hiahia ana e nga tangata no ratou aua whenua kia hokona mo nga utu e whakaritea e nga tangata no ratou aua whenua me nga tangata e whakaritea e Te Kuini hei kai hoko mana."

Keia tenei ko te putaketanga mai o nga korero mo Te Tiriti i nga marae o te motu nei. Ka puta he ture kino ka kia kei te takahi i Te Tiriti. Ka murua nga whenua e Te Kawa-

natanga ka kiia kei te he, kei te hara ki to oati a Te Kuini Kei enei wahi te wawata a Te Maori kia whakaturia he Mana Motuhake, he Kauhanganui he Paramata Maori, he Kota-hitanga. Otira na te pohehe ka pera nga whakaaro. Ara ke te mana o Te Maori kua tukua atu mo ake tonu atu i te whakaupoko tuatahi o Te Tiriti o Waitangi e mea ra:—

“Ko nga Rangatira o te Whakaminenga, me nga Rangatira katoa hoki kihai i uru ki taua whakaminenga, ka tuku rawa atu ki te Kuini o Ingarangi ake tonu atu te kawanatanga o ratou whenua.”

Kei pohehe ano tatou ki tenei wahi e tukua whakarere-tia atu ko nga whenua, kaore. Ko aua mana ko nga rohe mana e kia ra i te reo pakeha o te Tiriti “territories”

He aha koia tenei kupu te Kawanatanga? Ko te kupu pakeha “Sovereignty” a ko te kupu pakeha mo te Kingi me Te Kuini he Sovereign e rite ana ki te kupu Maori he “Ariki Tapairu.” Ko te tino mana o te pakeha kei te Kingi kei te Kuini ranei, me tona Runanga e kiia nei he Paremata, e whakahaerea ra e nga Apiha ara e nga Minita, Kawanatanga Apiha o nga Tari, Kooti, Poari, ara era atu ropu.

Kai whakawa, Pirihimana, Kai Tirotiro, Kai Ruuri, nga kura, nga bohpera, me era o nga ropu whaimana, ko ratou nei nga kai whakahaere me nga kai pupuri, nga kai whakatu-tuki, i nga ture i hangaia i te Paremata.

Ka marama ai tatou i konei ki te upoko tuatahi o Te Tiriti o Waitangi e whakatutuki ana i te hiahia o Te Kuini kia whakaritea Te Kawanatanga, kia kua ai nga kino e puta mai ki te tangata Maori, ki te pakeha e noho ture kore ana. Na tenei wahi i poroporoaki te whakatinana ki enei motu i te Kawanatanga o Te Kuini o Ingarangi.

E tika ana kia kiia ko te Mana Rangatira o te maori e tapaea ra, koira hoki te kawanatanga maori, i waitohutia ra e nga mea i haina ki Te Tiriti i riro atu ai te mana kia Te Kuini.

Na wai ma i hoatu taua mana?

Ko te wa tenei i a Te Rauparaha, Te Hapuku, Te Rangihaeata, Te Wherowhero, Te Waharoa, Te Amohau, Mokonuiarangi, Te Aoparorotanga, Te Aopururangi, Te Houkamau, Te Kani a Takirau, Te Potacaute, Te Eketuoterangi me era atu o nga Rangatira Maori o aua ra.

I tapiritia e ratou tenei tukunga mana ki te tahuaroa, he kahu kiwi, he mahiti, paepaeroa, korowai, a kei nga whare matakitaki o Ingarangi e takoto ana nga taonga Maori e whakamiharotia ana e te iwi pakeha koia era ko nga taonga tapiri ki te Mana Maori i hoatu kia Kuini Wikitoria o Ingarangi i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi.

Te mana Maori, Rangatira, mana tonu ki runga i ona iwi

me ona hapu, kaore e ekena mai e te ture tangata ke, ahakoa maori, pakeha ranei.

Na tenei tapaetanga i taua mana, koia tenei ko te mana pakeha ka u, ka tapu, u tonu ki Aotearoa nei me Te Wai-pounamu. I konei ka whakahuatia ano te haka a Ngatiporou kia Te Kapunga, te kai arahi i te haina pitihana i whakahaui e Ratana me tona Paremata, haruru ana te whare.

E ! ! ! Taringa whakarongo!

Tenei te rongu o te haina a Nehe Te Kapunga-

Tukituki ana i Waiapu

Ahaha!

Tonara Ratana, he ruarua rawa te tumahana

Nau te kai-haukai kua mahora i mua

Ko tou whenua-

Ka ngaeha i te mokete

Ahaha ! ! !

Ko koe anake te tangata i tua-tekau rawa

Te hokinga ki Ingarangi

Ahaha ! ! !

Ka whakapikia aku ringa

Ki muri i taku tuara

Nehe Pitai whaka-rei waka

To pire putototia ki te harakeke

Kumea-mai! Toia mai! !

Tipu ana te rimurimu

I runga o Te Tiriti o Waitangi

A ka kutia te pire e te Kawanatanga

Ka ngaeha te whenua!

Ahaha ! ! !

Naku aku mema i tuku ki te Whare

Hei timutimu! Hei tekoteko

Hei pou whaka-iro eha ! !

Tena Te Tuiti—

Tautahitia atu ki te Whare

Roria ki Ingarangi

Ki te kaainga i haere aj a Ratana

E warupu!

Te hokinga ! Kia hikareia eha ! ! ! ! !

He nui atu ra nga korero i enei, otira kaati rawa i enei i mau mai hei titiro iho ma te Motu.

Nui atu nga kupu mihi, whakamiharo hoki a nga mea i waimarie ki te tae mai ki taua hui i rongona a-taringa, kite a kanohi tena atu i te Ngata e whakamarama ana i enei ahua-tanga o te whakaaro mo Te Tiriti o Waitangi.

Na te Wharehotu o Maniapoto nga kupu i ngoto mai ki te ngakau, he tangata tauhou hoki tenei ki te kitea ki enei

tu hui a Te Tairawhiti. I whakaatu ia i tona pouri mo te iti rawa o Te Taihauauru me etahi e wawata ana o reira hei hautu mo Tainui, Mehe mea i rongu hangai tonu atu, penei me ia te waimarie ki te haere i roto i tenei reo pohiri a Te Tairawhiti, penei tera e mai rawa te maramatanga me te pai e ruia ki tera tai e papakirua mai ra nga tikanga i waenga parae.

Take tuarua:—

Te Whakatopu-take-paanga-whenua.

I whakamarama a Ngata i te haora i rite ai mo enei take me whakawhaiti tenei take me te take whakanohonoho, me te take moni hei awhina i nga mahi whakanohonoho i te maori ki runga i te whenua.

I whakaatu tuturu ia he nui te waimarie o te iwi ki te tae ki tenei ra. Koia enei ko nga putake hei tirotirohanga, notemea e kii ana i roto i Te Tiriti o Waitangi kia rite te maori ki te pakeha. Mai taua wa, tae mai ki tenei ra kaore ano i peratia e te ture i raro i nga marama o Te Tiriti. Otira me ki he waimarie, penei kua puuru reiti noatu kua pakeha noatu i raro i nga tikanga e kii nei he taumaha, he mamae kei roto i runga ano ra i te tauboutanga o te iwi maori ki era ture pakeha. Ahakoa tae mai ki tenei ra, kei te awangawanga tonu te ngakau "Ae ranei ka ora te iwi maori i roto i nga tikanga pakeha, kaore ranei."

He waimarie ra tenei te peratanga notemea e kore rawa te maori e pakeha i te kimonga kanohi. Tupono ki nga ra i a Timi ko te kaha, ko te manawanui, ka pare ake te maramatanga pakeha i roto i tera kaumatua puta ke nei tona maramatanga, ka tiria e ia tenei kupu ki roto i te marae o te matauranga o te Ao pakeha "Taihoa! Taihoa!"

Ahakoa etahi ahuatanga i taurururu i etahi wahanga o te motu, ko etahi wahi i hapai i te ahuwahenua hei rakau tau-toko i te iwi, tae rawa mai ki tenei wa, ki te hurihanga o te Rau Tau Tawhito ki muri, ko Te Rau Tau Hou tenei, kua pakari, ahakoa kei te ahua kopipi ano, otira kua marama me mahi, me whakanohonoho nga whenua, me ahuwahenua te maori i roto i tenei ra, ka rokohanga te wa waimarie "The Floodtide" e ki ana te pakeha.

I whakamarama ia, i runga i te take whakatopu take paanga ka pai te takoto o nga paanga o tena o tena ara ka whaiti, ka marama hoki nga taitara, ka waiho te taumaha kei te whawha ki te mahi, kei te mahi, kei te moni hei whakamahi i aua paanga.

I runga i tena ahua ka taea te rapu atu etahi moni i runga i te watea me te marama o aua taitara.

Mo runga i te whakanohonoho whanui i te iwi ki runga te Poari, te Kaitiaki ranei hei tuku mo te whakatuputupu i te iwi e hiahia ana kia whwhi whenua i runga i era

tikanga. Otira ko te ua ua he kore ture i marama kia whai-mana Te Minita Maori ki te tango moni mai hei pera i rato i tetahi o aua kohanga, i a raua taahi ranei. na reira me kohiri he komiti o te hui hei titiro hei whakawhaiti mai i nga kaupapa korero kua whakatakotoria nei e ia ara e Ngata.

He maha nga kupu mihi mo tenei whakamarama a Ngata, otira ko a Tahupotiki nga kupu hei whakaatu ake i te tau-toke nui o te hui i tenei kaupapa.

I mea a Tahupotiki (Rev. Haddon). E whakamiharo ana ia ki enei kupu marama kia takoto nei i a Ta Ngata. Katahi ano ka marama i a ia te ngawari o te ahuatanga mo nga ra kei te heke iho. ina runga mai i enei korero whakamarama a te kai korero. Ahakoa e whakaatu noa ana ia i ona whakaaro "They are practical suggestions."

Ara etahi o Te Taihauauru e ngaki kore marama noa mai ra, e kukume ke ra i ratou nei tikanga ki runga i etahi waahi he wawata noa, ina ia nga korero hei whakarongotanga, nga maramatanga hei mahinga. No te ao tawhifo, kotahi te ku-waha, kotahi te matapihi o te whare. Ona painga me ona maramatanga pai tonu i era nga ra. Otira no roto i enei ra, na kua kitea me mahi ano he putanga hau, he ngawari, he matapihi whaitikanga. I mahara ia mehemea e ata titiro ana, te motu katoa, tera e kotahi te kupu "E Ngata haere mai hei Kai Haatu mo to matou Waka."

Kia nui nga manaakitanga e tau mai ki runga i a koe me au whakaaro tae atu ki au e hiahia ai hei painga mo Te Iwi Maori. Ma te Kaihanga koe e manaaki. I konci ka kehiritia te Komiti Whakahaere i nga take o Te Hui. Koia enei:

1. Reweti Kohere Ngatiporon
2. Taiporutu Te Arawa
3. Rima Tamaiparea Taranaki
4. Hoeroa Marumara Kurahaupo me Wanganui
5. Wiri Kupa Mangai mo Ngapuhi
6. P. H. Jones Waikato.
7. Pau Mariri Taupo
8. P. H. Tomoana Kahungunu

He roa te wa e huihui ana te komiti a ka oti ta ratou ripota: koia tenei Te Tiriti o Waitangi.

Te Tiriti o Waitangi:-

E whakaatu ana tenei hui i te piripono o Te Iwi Maori ki Te Tiriti o Waitangi mai ra ano, me nga mihi hoki mo nga manaakitanga a Te Kuini me ona Kawanatanga katoa i te Iwi Maori tae mai ki tenei wa, ahakoa nga pahuatanga taupatupatu o nga tikanga e tumanakotia nei, i raro i nga ture, tera e whaka tutukitia.

Kia puta hoki he wahi kia Ta A. T. Ngata mo te marama o ana korero mo Te Tiriti o Waitangi.

Whakatopu take paanga:—

E whakamihi ana tenei hui ki tenei tu o te mahi. me te whakaaro kia whakahohorotia te whakatutuki i aua peratanga.

Mo te whakanohonoho.

Te whakaaro o tenei Komiti he mea tino tika tenei te whakanohonoho i nga Maori ki runga whenua, notemea kei reira ke te tino wahi kua kitea e marama ana hei nohoanga tuturutanga mo Te Nuinga e Te Maori.

Mo Te Take Moni.

Te whakaaro o tenei Komiti he mea tika kia whaka-haeretia tetahi pire a tenei paremata e heke iho nei kia tukua he mana ki Te Minita Maori kia ahei ia i raro i te mana ture ki te whawha atu ki nga moni i roto i Te Pcari, i Te Kaitiaki ranei hei whaka tutuki i nga mahi whakanohonoho e whakaaritia ana kia whaka hohorotia, ki era atu tikanga ranei e tika ana kia whakahohorotia.

So tetahi o nga putake i korero whanuitia ko Te Mate. Ko te kai arahi i taua putake ko Takuta Wi Repa. ko te Takuta ia na ana te putake ko Erihana o Te Tari Ora.

Kua kitea nui atu te kaha o taua mate Kohi nei i roto te Iwi Maori. a kei te tino matakitia hoki te kino o taua harapa heere. Ko te patai nui "Me pehea nga ahuatanga mo tenei mate."

I panuitia e Takuta Wi Repa ona whakaaro mo te putaketanga mai o tenei mate, me tana whakaaro mo te ngakau tupato.

He maha nga korero a Takuta Erihana mo tenei take, otira i runga i te kore e ata marama nga kaj whakarongo, ka raruraru tenei putake, ara ka takoto kore taunga mo nga whakaaro whiriwhiri pehea ranei te whakaaro o te hui. Heoi ko te imanako kia tere te kitea etahi ahuatanga e taea ai tenei mate te tiaki. te arai ranei kei horapa, te pehea ranei. Ma te Tari Ora me a tatou Takuta Maori nei e rapu atu te ahuatanga ka whaihanganga ai i tetahi kaupapa hei whakaarotanga ma tenei i te "reimana" ara i te ngakau matapo nei.

Te take Waipiro:—

I tono a Ta A. T. Ngata kia whakaputa a Ngatiporou i tona ake mahara mo runga i te waipiro. Ina te he. he kuru ko-hame atu no te iwi i a ia mo runga i taua kai.

I whakaatu hoki ia ki te hui i ana i matakitaki ai i roto i ona haerenga i nga rohe o Te Tairawhiti nei. Ko tana titiro ki Heretaunga kua ngawari rawa te mahi inuina. Itiiti nei kei te pera. Tena i nga ra o mua e kite ana ia e hora ana te mahi nei a te kaumatua tane wahine, a kei nga momo ranga

tira rawa te puiakitanga o taua mahi. Kei te mama hoki taua mahi ki a Te Arawa me Matatua. Kei te mama a roto o Turanga. Heoi te mea ko te kai rangatira a te tangata i taua kai otira kei hea mai nei he rohe. Me whakawhaiti mai e ia ona whakaaro ki a Ngatiporou. Tena pehea te whakaaro a Ngatiporou?

I tu a Hapeta o Horoera ki te whakaatu i tona kino ki taua kai me tana whakaatu i te wa i haere ai ratou ko ona hoa tokorima ara i tinata ai ki te mahi ahuhenua (paamu) ona hoa tokorima i tino mau ki te kai waipiro hei taonga ma ratou. I tenei ra, kua tatu tana (Hapeta) noho i runga i tana paamu me ana mahi i runga i tona tapu ki taua kai, a ko ona hoa kua mahue katoa nga paamu, na reira ia ka ki kia whakakorea atu taua kai, kia mau tonu ranei i tenei ahua onaia-nei.

I tu ano a Te Kareti (Tokomaru) ki te whakaatu he tangata kai waipiro ia, a he tangata tutu hoki. Kua kite ia i te kino o taua kai, a he mea tika kia whaka koreo atu, kia penei ano ranei inaia nei. I whakatupato ia ki te iwi me ona hoa, ara i penei ana kupu. E hoa ma kia aroha ki a tatou wahine me a tatou tamariki i te kaainga. Ki te whakaafia te mau pounamu ki te kaainga, ka mate a tatou wahine, ka kite hoki a tatou tamariki, ka inu hoki a tatou e tumanako ana kia puta tangata mai i roto i nga kopu o a tatou wahine. Kua kite tatou i te mate me te he o tenei kai. Kaore tatou i te kuare. Te mahi tika ma tatou he whakapai i te huarahi mo a tatou tamariki mokopuna ma te iwi nati e tupu ngehe ake nei ki te whakatupu whakaaro totika mo ratou, me o ratou mama. Koiane nei hei arohatanga ma tatou me to tatou riira. E Ngata koiane te kupu. Kua puiakitia ahau ki roto i tenei ahuatanga. Kowai ke te tauhou kia Te Kareti, poi kino. whakarihariha nei. E aku hoa kai waipiro, kua hei tukua ma tatou te wahanga pai e patu. Mahara ki a tatou wahine me a tatou tamariki!

Na te pouri ka kore e kitea ake te mea i whaikupu ake engari i kiia ake ko Ormsby, i tautoko i te whakawatea i te mau patara ki te kaainga, pera me te tiainamana me te hiriiana. I mahara ia he whakatutua rawa tera i te maori.

I tu a Te Whare-hotu no Maniapoto ki te tautoko i nga ture e mau nei ano i whakaatu hoki ia i nga tamahatanga o tera kai.

I te tukunga a Ngata i te pooti, riro ana i te nui o te here o te taha whakaae kia whaimana te Maori ki te mau pounamu i waho o nga hotera.

I whakamarama ano a Ngata ko nga marae kia tapu rawa me nga whare hui. I umeritia tenei whakaae e te 'Nati.'

Te putake mo Te Pihopa o Aatearoa i nukuhia i runga i te ngaro roa o Te Pihopa ki Wharekaui. I maharatia mo

te wa i Kaiti, ina tupono mai te taemai o Te Pihopa o Aotearoa, me Te Pihopa Matua ara Te Pihopa o Waiapu hei reira ka timata ai tera putake. Otira kaore i whawhatia i te ngaro o Aotearoa.

Te Taha whaka te wairua:---

Kaore he wawahitanga i nga whakaaro mo tenei wahanga take. Kitea atu ana te ngakau nui o te hui katoa ki te karakia.

Kotahi ano te pere na ana i whakahuihui tena haahi ki roio i tona whakamahau, ki tona whakamahau. Akuanei hoki te kitea ai te rarururutanga o nga wairua mangere. Ka timata tetahi, himene ke, kauhou ke, panui ke. Me te wawara taheke, te kitea te ripo o te piharau, o te inanga, o te kokopu. Karakia noake, karakia noake. Nga kai hauutu o tenei haahi wairua ana tera te kanohi te whakatakinga i tana kupu karai-piture, i tana aki noatu. Kei te pai, kei te moana e kau ngatahi ana. Otira i te wa ka hurahia nga kohatu whakamaharatanga ki nga hoa aroha, metemea nei kotahi tonu te ngakau, ko te whakanui atu kite ra whakamaharatanga no nga hoa pono kua haere atu nei raua i mua, ara a Arihia raua ko Te Makarini. E hoa ma ka ora te ngakau tangi noatu kia korna kua whiti atu nei i te mate ki te ora, mo tenei whakakotahitanga a Te Wairua Tapu i nga Haahi i hui mai, kia whai waahi nga haahi katoa i te ra whakanui mo o korua kohatu.

TE KAWANGA I TE POHO O RAWIRI

Te hokinga mai Waiomatatini ko Te Poho o Rawiri e tuhera atu ana ki nga taniwha whakabeke a tena waka. I reira a Tainui. Te Arawa, Kurahaupo, Aotea, Horouta, Takitimu Otira na Matatua te kawa, ahakoa ra i taha a mauitia, hei aha e Matatua. ara e Tuhi Taare, kia ora mo te manaakitanga i a Kingi Rawiri Te Whare Whakairo atahua tinata mai i te hono i wairua tae mai ki tenei ra, kaore he whare hei rite, tu tamatane ana ki te peratia nga whakaaro. Tu tama wahine ana ki te kumea mai hei pera urunga. Ano tona rite ko te Kuini o Hepa. Na Matatua ra Te Kawa. Me whariki atu etahi waka ki raro i tenei ra.

Te Arawa, i hea a Tamatekapua?

Tokomaru i hea Popoto?

Aotea i hea a Turi

Kurahaupo i hea a Tamauru?

Takitimu, kaati rawa i te marae hoki koe! Ka pai to taonga

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

Ano ko aua Makau rau ra i wania nei kia pai ai te haere i roto i nga parae o Pipiwhakao.

Tka tonu kia riro ma Matatua koe Kawa.

Ko Matatua te waka ko Toroa te tangata

Ruahono

Taahingatera

Piwanuiarangi

Rongotangiawa

Rongomainohorangi

Marumaomao

Papawharanui Rangitihī II Tuhourangi

ka moe i a Rongomaipai a Kahungunu raua ko Rongomai-wahine. Kaati tena. No Rangitihī II ka hoki kia Uenukumai Rarotanga ka hoki Tawakeheimoa, ka hoki Kahumatamoe-moe, ka hoki Tamatekapua. Ikonei ka heke Tuhikitia, ko Taramaikuku, ko Hinehekerangi, ko Uetihi ka moe i a Maru-tuehe ka hoki Hotunui, ka hoki Uenukutawhatu, ka hoki Te Kapuaoterangi ka moe ia Hoea ka piki Te Kapuaoterangi kia Turi o Aotea, ka piki i a Hoea kia Tamauau o Kurahaupo ka kapi ra nga waka e watea ana.

Na konei i puta ia nga mihi ki a Matatua ara kia Tuhi Taare me ona hakui ratou ko ona koroua.

He huakanga ano ra ta nga pakeha, kaati hei aha ake era. Kaore hoki e taea e ratou tango ake i nga tapu, te hoatu ranei he whakatapunga.

TE RANGIHIROA (Dr. Buck)

He mea tino nui rawa tenei mea a te aroha e kitea ake nei te nui o te roimata i nga wa potopoto noa i tagihia ai te aroha kia Buck, a Buck hoki kia tatou mo Arihia me Te Makarini i roto o Te Poho o Rawiri.

Kowai o tatou kei te kaha ki te ki i penei te pohiri, te tangi, ki tetahi atu tangata. E hoki nga whakaaro ki te hono i wairua!

Ano tona ahua mehemea nei i kuhu ki roto i tetahi ana, e pukai ana nga koiwi o te hunga kua mate, e tangi a wairua mai ana, ano ra ko te reo o nga whakairo, o nga tuhi, o nga tukutuku, o nga poutokomanawa, o te taahu, o nga heke, o

nga pakitara, nga haka pohiri a Ngata ma, nga haka tangi a nga wahine ra, ano tou rite ko te mauri tapu rawa o te ngakau o taua whare e tangi whanui ana ki nga mate, ki nga tumanako, ki nga koringa o te Iwi Maori. Kaore he reta e taea ake te whakaaro hei kawe atu i tenei whakaahua o nga tangi kia Te Rangihiroa me Makere.

Maringi ana te toto o te pohatu! Tihaea ana te manawa. Ahakoa ruarua noa nga kupu whakatau a Ngata "Ara nga parenga o Waiapu, mehemea nei kei te hakiri ake au Makere haere ake ki Puputa! Haere ake ki Te Pahii mauria ake a Te Rangihiroa!"

Na Henare Ruru "Hoki mai e Rangi i nga marae i tupu mai ai o tatou tupuna. ki te wa kaainga i whakatoria nei e to matua e Timi tenei purapura pai o te haere whakamua. I konei tahi koutou ma e tiri ana, e whakawairakau ana i aua purapura. I tenei wa kua kaha, kua tupu.

Kua ngaro atu to tatou matua ko koe rawa tetahi i maharatia e ia hei whaka wairakau, hei hau tu mo te waka nei.

Kua ngaro atu a Arihia me Makarini, ina te iwi nui tonu e tangi tahi nei me to hoa. Kaati ko te tumanako kia tupu ake he ngakau whakakaha ki roto i a Ta A. T. Ngata i tou hokinga mai ki waenganui i a matou, kia haka tonu ai ia ki te arahi i te iwi.

I tu hoki a Mokouiarangi o Te Arawa he tautoko i nga kupu a Ruru me te whaka atu i te pouri nui e uhi mai ra i runga i a Te Arawa katoa mo Arihia raua ko Makarini.

I mihi atu a Te Taite Te Tomo kia Te Rangihiroa mo te taha ki Taranaki I mihi atu hoki a Mete Kingi mo te ekenga o Te Rangihiroa ki tera taumata nui o te ao a he mea tino horore tera ki runga i tona iwi maori.

Mita Taupopoki "Hoki mai Te Rangihiroa! Haria mai Te Mana o Te Maori kua tae na i a koe ki runga i nga taumata teitei o te ao. Ka tika koe ki runga i nga taumatua teitei o te ao. Ka tika koe kia pohiritia atu i roto i te whare nei. Tona atahua, ona whakairo, me tona ahua katoa koira te manawa o te mari, te mari o te ngakau tino maori, e tangi ai, e hotu ai, e haehae ai i te kirimoko, he mamae, he tangi he aroha! Koina te reo o tupuna mai ra ano i te upoko tae noa ki te hiku o te ika me ona paihau e rua, whiti atu ki Te Waipounamu. Haere mai e taku tamaiti! Haere mai! hoki mai korua ko Makere!

Te Rangihiroa. Karangamai e nga hea. Karanga mai e te iwi. Karanga mai e te hunga kua wehe, kua ngaro atu i o tatou koringa. E koro ma, e kui ma, e hine ma, e tama ma

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

karanga mai. Tenei te hoki mai nei me te ngakau pouri, me te ngakau tangi mo koutou kua ngaro i oku tirohanga kano-hi, i a tatou mahi, i a tatou nohoanga tahi. Haere! Haere!

Etieti ana te kiri ki te ui kae kei hea a mea, a mea, a mea, He wehi noku kei kiia mai kua wehe atu.

E ki ana o koutou tupuna 'Ma te roimata, ka ea te mate.'

Kei te tika ranei tera korero? Kaore. Ta tatou mahi he tangi, ake nei!

Kei te tangi mo nga mea kua riro atu, he aroha ki nga hoa koira ka tangi.

Kei te tika hoki kia pera. He hoa i takaroatia. i tumanakotia.

I mahue iho ra koutou i au, otira kore rawa koutou i wawewatia. I au ka haere atu i a koutou, ka engia e au era mau-nga teitei o te ao, kaati marama ana te titiro mai me te whakamiharo mai kia koutou. ki Te Iwi Maori.

Whakamanamau ana ahau kia koutou i roto i tenei ra, ka marama ake nei, ka nui nei tooku mohiotanga ki tera hau. Otira he nui tonu kei te toe hei akoranga maku. Kei te mihi kia tatou mo nga tikanga nunui a o tatou tupuna, kua ngaro nei i nga moutere e haeretia ana e au. Kia mau ki aua tikanga. Kia mau ki te pupuri i nga Marae o koutou kainga. Ko tena te mauri hei paihere i to koutou maoritanga kei ngaro ki te kore. Ko o koutou whanaunga o nga Moutere e noho mai nei ahau, kua kore nga marae, a kua noho tau-tangata i roto i nga Iwi nunui o te Ao.

Ara tetahi waiata kei nga motu nei e mea ana mo te nui o te taura a Maui na ana i hi ake a Aotearoa.

Kaati i tenei ra kei te whiri tatou i tenei taura hei hi ake i te iwi ki te nui, ki te pai. Kaati te tumanako kia tino kaha taua taura, ina ra a Ngata me nga hea maha e mahi nei i waenganui o te Iwi Maori kia eke ki runga i nga taumata o Te Ora Mau Tonu. (Pakipaki katoa).

HE KUPU TOHUNGA

NA R.T.K.

Ko Hoani Miritene tetahi o nga tino tohunga o te Reo Ingarahi. Ko ana korero i rongonui ai ia mo te Takanga o te Tangata (Paradise Lost). I tu ano ia hei tangata nui mo te Kawanatanga o ona ra. No te tau 1608 ia i whanau ai. no te tau 1674 ka mate—e 66 ona tau. Ko ona tau whakamutunga he tau no te pouri no te mamae i runga i tona rawa kore i tona kāpo. I warewaretia ia e te iwi. He tokomaha

nga tangata nunui o te Ingarahi i warewaretia i te wa e ora ana engari kia popopotia ki te whenua katahi ano ka maharatia, ka tangihia, ka whakanuia. Ko Miritene tetahi.

Ko nga kupu e whai ake nei no te tangi a Miritene mo tona kapotanga. I pouri ia no te mea kua kore ona marama ki te mahi ki tona Kai Hanga ahakoa kei te hihiko tonu tona ngakau. Otira ko te mea nui ko te ngohengohe ki a te Atua tikanga, e kore hoki te Atua e mea kia rite ta te kapo mahi ki ta te tangata whai kanohi— "Doth God exact day-labour, light denied?" Me he mea he tu noa iho he mahi manna ki ta te Atua hiahia ka tu ia no te mea—

"They also serve who only stand and wait."

"He mahi ano ta te hunga e tu ana e tatari ana."

Pera me te matua e tu ana e tatari ana i muri o te riri; he tino mahi ta ratou.

"How oft the sight of means to do ill deeds,
Makes dees ill done!"

—*Shakespeare*

"He maha nga wa na te kite i te huarahi hei mahi i
te he,

I mahia ai te he!

—*Hakipia*

I ki a Kingi Hoani o Ingarangi na tona mohio he tangata kino a Hupeta i ohore ai tona whakaaro ma Hupeta e kohuru tona iramutu, a Piriniha Ata, i tika nei hei kingi. He nui nga tangata e inu ana i te waipiro, e haurangi ana na to ratou kite atu i te huarahi mo te haurangi ara i te wharehoko waipiro: me i kore ana he wai-piro e kore te tangata e mahara he kai ano tera. A, e ki ana au, Ko te wahine e inu ana, e tarakaraka ana, e haurangi ana, e whakawai ana i te tangata kia mahi i te he.

Hei tapiri ki enei ko enei kupu ano a Hakipia—

"The honour of a maid is her name; and no legacy is as rich as honesty."

"Ko te honore o te kohine ko tona ingoa; a he aha he taonga hei rite mo te tika."

Na Hakipia ano,

"Striving to better, oft we mar what's well."

He maha nga wa na te whai kia pai ake ka kino i a tatou te mea pai.

Kua kite au i te tamariki e whaka rere ke ana i a nga kaumatua i mahi ai, ko te mutunga ka kino. He tino he no te tamariki me te kuare te whakaputa matauranga. Hei whakamutunga ko enei kupu a Hakipia, he kupu e whakahuatia ana e nga pakeha matau, he kupu tino tohunga:—

“To gild refined gold, to paint the lily,
 To throw a perfume on the violet,
 To smooth the ice, or add another hue
 Unto the rainbow, or with a taper-light
 To seek the beautiful eye of heaven to garnish,
 Is wasteful and ridiculous excess.”

Ko te whakapiata i te koura, ko te whakairo i te
 rengarenga,

Ko te whakakakara i te waereta,
 Ko te whakamaheni i te hukapapa, ko te hoatu
 Kara hou mo te aniwaniwa, ko te tatai ranei
 i te kanohi ataahua o te rangi ki te kanara,
 He tikanga mōumou, he mahi pouauu.

Ko nga rangatira kahore he take e kauwhau ai mo o ratou
 toto rangatira. E ki ana te pakeha ko nga wahine kaupapa
 ataahua kahore he take e whai ai ki nga kakahu whakahi
 rawa. Waiho atu mo tenei i te ngangara nei nga hiraka.
 Ko to mata, ko to tinana, ko to tu, e Hine, o tino tatai.

“The torturing, gnawing, consciousness of guilt—
 Of guilt, perhaps, where we’ve involved others,
 The young, the innocent, who fondly lov’d us:
 Nay more, that very love their cause of ruin!
 O burning hell! in all thy store of torments
 There’s not a keener lash!”

—Burns

Te mamae, te ngau kino o te mohio iho ki te hara
 Te hara, pea, i romia nei etahi atu o tatou.
 He tamariki, he hara-kore, i aroha nui nei ki a tatou
 A, ko taua aroha pu te take i toromi ai ratou
 E te ringa muramura! o nga whakamamae katoa kei
 a koe
 Kahore he whiu koi atu i tenei!”

—Purana

Kaore he whakamarama mo enei kupu—kei te marama tonu

PIWA TAIPO ME TE WAI HARAKEKE

Ki nga Etita: He inoi atu kia homai tetahi waahi iti nei
 o te Pepa mo enei korero ruarua, hei tiro-tiro i etahi o nga
 korero mo nga Rongoa Maori i raro o te ingoa o Earnshaw.
 Kei te marama e hara i taua pakeha aua korero; engari he
 mea korero ki a ia na tetahi Maori. Kei te wharangī 1957
 tenei korero: “Taipo-piwa me whangai te turoro ki te hara-
 keke i taua wa ano” &c.

Kei aku korero mo te “Piwa Taipo” taku whakahe mo te
 harakeke, me te aata whakamarama ano i te kaupapa o taua

whakahe. Ko te tangata e whakapono ana ki te whakaakoranga o te tuhituhinga a Earnshaw, kaore ona whakapono ki te whakaakoranga o roto i nga Kura Takuta. Mehemea ka tirohia aku korero mo te "Piwa Taipo" e peni ana te takoto. Ko te kaupapa o tenei mate kei roto o te whekau. Tera etahi mea kei roto i te whekau e takoto haere ana, penei i te ngakihini nei te aronga. Te ingoa he "Peyer's Patches." Tona waihanga i rite ki nga "tonsils," ara he pukai "lymphoid tissues" Ko aua "lymphoid tissues" o nga "Peyer's Patches" e ohungia ana e nga ngarara o te "Piwa Taipo" (*baillus typhosus*). Ka pupuhi aua "Peyer's Patches" ka nunui. Hei muri i tena ka makere te paka o runga, ka kitea he pahore. He wa ano ka toto aua pahore. He wa ano ka kai haere tonu te mate, a, pakaru noa i te whekau (te tero). Ko te ingoa o aua pahore he "typhoid ulcers." No te mea ko te whekau (te tero) te wahi e ngau ana e nga ngarara o te "Piwa Taipo." Ka hoatu he nigoa hou mo te mate nei he "enteric fever." Notemea pahore ai nga "Peyer's Patches" nei, toto ai, pakaru ai hoki te tero. Ka waiho ena mea hei arahi i te takuta tiaki i te "Piwa Taipo." Koiane te whakaakoranga huri noa te ao marama. Ko te whakaakoranga tenei o Ingarangi, o Amerika, o Tiamana, o Wiwi: ara o nga whenua katoa i ahu mai nei i reira nga matauranga whakamiharo.

I roto i aku korero mo te "Piwa Taipo" i patai au: he aha ra te kaupapa arahi i te tangata whangai i tona turoro "piwa taipo" ki te wai harakeke. Ko te wai harakeke kei runga atu tona kaha ki te whaktikotiko i te tangata i to te "castor oil," i to te "Epsom salts:" ara i o nga rongoa whaktikotiko katoa e mohio nei tatou. Tetahi, ko te tohu nui o "piwa taipo" ko te torohi. Me mohio noa tatou, ka mate te whekau (tero) pera i taku i whakaatu nei, ka torohi te tangata. HEI AHA I HONOA ATU AI TE WHAKTIKOTIKO KAHA A TE WAI HARAKEKE KI RUNGA AKE I TE TOROHI O TE "PIWA TAIPO." He whiu tuarua tena. Kua whakaatu ahau i roto i aku korero mo te "piwa taipo" ko nga turoro i aitua ki roto i tooku takiwa, na te wai harakeke i tukituki nga puku.

Ina tata i a Hanuere o te tau nei, ka tupono au ki tetahi turoro piwa, na te wai harakeke i tukituki a roto o te puku. Tekau ma wha nga ra e hunangia ana taaua turoro "piwa taipo" e ona hoa. No te ra whakatekau ma wha, ka karangatia ahau ki taua turoro. Ko te take i karangatia ai au, kia haere ki te puni i te toto. Taku taenga k reira ka ki mai nga hoa, e ouo nga "po" i ki i te toto pango i heke mai i roto o te turoro. Na te turoro i korero ki au e rua nga panikena ki i te wai harakeke i hoatu kia inumia e ia. Ko ta te harakeke tena. E whakahe ana au ki tenei korero he rongoa te wai harakeke mo te "Piwa Taipo" Kaore i tika tenei korero kia uru ki te Pepa a te Katoa.

Na T. Wi Repa M.B. Ch.B.

TE INGOA NEI AOTEAROA

(Te whakahoki a Dr. Wi Repa)

E tika ana me kaati nga korero mo tenei take a tatau. Ka ki noaiho te "Pepa" a "Ngati" i enei korero kaore nei he mutunga.

I puta ai tenei korero kei runga i taku patai: he aha te ingoa Maori tika mo te "Niu Tireni" a te pakeha? Naaku ano i whakahoki. I ki au e tika ana me uhi tenei ingoa Aotearoa ki runga ki te "Ika-a-Maui" raua ko te "Waipounamu" Ara ki te whakahua tatau te Maori i te ingoa nei i a "Aotearoa" mo nga motu e toru o "Niu Tireni" taua ingoa. I whakamarama au i reira i te take i whakaaro ai au ko "Aotearoa" te ingoa mo Niu Tireni. Na te pakeha tonu ia i whakatautau tenei ingoa mo "Niu Tireni." Kei roto kei nga mapi e akona nei e a tatau tamariki e mangu ana euei ingoa: "New Zealand (Aotearoa): "North Island" (Te Ika-a-Maui): South Island (Te Wai-Pounamu). No reira, mo runga i tena awangawanga kua tau ra.

Mo te taha e tohetohe nei nga kai tuku-korero ki te "Toa." Heoi ana te koha o a ratau tohetohe ko tenei: E whakaatu ana ratau i to ratou kuare ki nga korero tawhito a te Maori. Kua mau ki roto ki o matau nei whakaaro, ko nga korero a te Maori kei te "Polynesian Society" e tohu ana. Ko te tangata e tautohe ana ki tera kaupapa ka karangatia ia kia tomo ki roto ki te "keehi" ki te whakaatu i nga take i rereke ai taana i ta te "Polynesian Society." No reira me waiho i runga i ta nga kaumatua i korero ai ki nga tohunga o te "Polynesian Society" na Kupe, na te wahine ranei a Kupe, i tapa tenei ingoa.

Mo te ki a nga ruanuku o te Tai-Hauauru no te waka no "Aotea" te ingoa. E kore a Skinner, a Percy Smith, me te Rangihiroa e tautoko i tenei korero; notemea he korero hou rawa tenei, he korero tamariki rawa hoki. Kia ngaro ano te he o te korero. Tena ko tenei, puta ana mai te korero nei raua tahī ko tona whakahe! E kore rawa a Ngapuhi, a Ngati Whatua, a Waikato, a te Arawa, a Matatua, a Horouta, a Takitimu; ara te "toru koata" o Aotearoa e whakaae ki te tohe a enei tangata. Kua tuhia mureretia e aua tangata ko "Aotearoa" te ingoa o taua waka. E: ko "Aotea" te waka. Ana te kainga i tapaiā hei ingoa mona ko "Aotea" e tata ana ki Kawhia (Nga Mohi p.95). Kaore tenei kainga e kīia ana ko "Aotea-roa"

E ki ana nga pukorero o te Tai-Rawhiti, ko te "Arawa," ko "Tainui" ko "Matatua" nga waka tuatahi o te *heke* i u mai ki Aotearoa nei. He aha ra i kore ai te Motu nei, nga Motu nei ranei i tapaiā ko "Te Arawa-roa" ranei, ko "Tainui-roa" ranei, ko "Matatua-roa" ranei. Tena, whanga rawa a

Tamatekapua me tona iwi, a Hoturoa me tona iwi, a Toroa me tona iwi, kia u mai te waka i mahue atu ra ki Rangitahua aukahatia ai, ka tahi ano ka tapaia te nukuroa nei.

E ki ana a Percy Smith i roto i tona pukapuka ia "Hawaiki," no te tau 925 nuku atu, hoki iho ranei, te wa i a Kupe (p 216). No te tau 1350 i u mai ai nga waka o te *heke*. I roto i enei tau e 425, kowai te ingoa o te whenua? Kei te kopikopiko tonu hoki te tangata ki Hawaiki ki konei. Whanga rawa te iwi kia u mai te waka nei a "Aotea" katahi ano ka tapaia te ingoa! E tama ma! E tama ma!

Na T. Wi-Repa.

HE KUPU MIHI

Ka hari te hamama kia Ta Apirana Ngata e nga iwi, o Aotearoa me te Waipounamu. Whakarongo kia ia i runga te koa waiata haere ki nga tikanga e korerotia mai ana e ia Kaua i tau ano. Ehara hoki ia i a tatou i poeti. na Te Tairawhiti ke. Otira i a ia ka tu hei Minita Maori, ka tika ko tatou ana hipi e hepara ai. Na ka rongorongo nei tatou ki ana kupu tohutohu mo Te Tiriti-o-Waitangi me te tikanga o te ahuhenua, kua hei whakamaroo ke i o tatou kakii, ka whakarere i a te mea mohio i tohutohu ai, kei pera tatou me o te whakatoinga me o te whakamatautauranga i nga mahi kotiti ke.

Timata mai i te rima o nga ra o Maehe, tae mai ki te mutunga o taua hui nui he whakamiharo taaku mahi i te ao i te po i au ka tae mai ki oku iwi mo aua putake nui, whakaharahara, whakawhaititia ai e Ta Apirana Ngata i runga i tona turanga maori noa nei katahi, i runga i tona turanga mema Paramata ka rua, i tona turanga Minita Maori ka toru. Kia ora a Ngatiporou, me nga iwi o Turanga, otira o Te Tairawhiti katoa.

He nui te mihi me te tangi kia koutou katoa mo te nui o te manaaki i a Tepuea. Ahakoa koia i tae atu, haruru ana nga tapuwae whakate-wairua ona tupuna me Kingi Te Rata i a ia ka tae ki roto i te riu o Waiapu me te Takutairoa o Te Tairawhiti. I taua wa ano hoki ka u a Taranaki, e rua enei waka i kiia he waka whakakeke i nga ra o mua. Otira i tenei ra kua heke tera korero. Ka tika i konei tenei maioha:—

*Whiti ana te ra ki tua o Tawauwau
Ka wehe tenei au hurua!*

Ka tika e te iwi te haerenga ki reira. Ko koutou tenei e manaakitia nei i raro i te mana o Kingi Hori Te Tuawhiti, ko Ta Apirana Ngata nei tona mangai i tenei wa mo runga i nga mea e pa ana ki te Ture Tangata me Te Iwi Maori nui tonu. Kia mau e te iwi kia u ki nga korero o aua hui.

E Te Atua tohungia Te Kingi me Te Kawana Hou
Na Te Taite Te Tomo

Etita ma.

Tohaina atu ra enei maioha, enei kupu whakamihhi aku a Te Taiti Te Tomo ki nga iwi o Te Tairawhiti ara kia Poururangi raua ko Te Poho o Rawiri mo nga manaaki maha i ahia nei, ki runga i nga ope waewae tapu ki runga i ou marae maha, i kitea ai, i raurona ai hoki te hana o tenei mea o te archa tuturu. Tena koutou katoa.

(Ina ra o pao e Ite!— P. H. T.)

*Te Wai-o-Maia-Tini maringi ki a Tai-Timu
Te Poho-o-Rawiri ki a Tai-pari e au.*

*Maaku e tapa he ingoa tau mohou
Ko Tia-Taitimu ko Tia-Taipari e au*

*Waiho mai e Taitimu i te hana o te aroha
Ko te pera urunga ki a Taipari e au*

*Nga mihi a te iwi tukua ki a Taitimu
Ko te aroha nui ki a Taipari e au*

*Haere e Taitimu me taku aroha nui
Ma Taipari e whakahoki mai e au*

*Kaati nei Rawhiti te maioha hotu roto
Mo Tia Taitimu me Tia Taipari e au*

TE HUI TAU KI TAHORAITI

He tipihenua ka tae ki Te Hui Tau a Te Haahi Momona i Tahoraiti, i kite atu ai i era o te iwi maori i hui mai ki te whakaatu i to ratou whakapono ki nga tikanga o to ratou nei haahi, kua kotahi nei tau ratou e wehewehe ana i tana maara waina, i tana maara waina.

Nga peka o ia ahua o ia ahua, i runga i nga tikanga o tera haahi me hui, me whakaatu te hua a tau peka, a tau peka, me nga whakaaro (testimony), i nga ra o te tau e ngaro ana koe, me nga whakaaro e tumanakotia ana mo nga ra kei te heke iho.

I reira Te Koea o Ngapuhi me ona kaumatua, i reira hoki Te Koea o Rakaipaka me ona kaumatua, i reira hoki Te Koea o Heretaunga me ona kaumatua, me nga ropu hoki (hockey) tenehi, waiata, kanikani, whakangahau o tena peka o tena peka, Kamui t pai, te kitea atu o te ora o te mahi i te whakawhaiti-tanga a te whakahaere (organization).

Timata ake i te kohungahungatanga tae noa ki te Tumuaki o Te Haahi, kitea atu ana te whai waahitanga o katoa, Kamui

te whakamiharo ki te ropu wahine pakeha, nga mihinare wahine o tera haahi, e tohutohu ana, e whakaatu ana i nga pai i nga kino, i nga huarahi kikino, me nga whakamomoritanga ki te moni kore, ki te kai kore, ki te rawakoretanga. me kore e tae mai ki tana mihana ki tana mihana i karangatia ai e te haahi kia tae mai ki tenei, tetahi o nga whare ngaro o Iharaira. Te koa na te kata me te paparinga i whakatinana. Te rawakoretanga, te nohopukutanga, na te roimata, na te manawa hotu i whakamarama, ka tangi noatu te ngakau tu waho, Ka rangonaake te manawa e penei ana "Mei penei noa aku nei tamahine, he hanga whakakoakoa."

Nga mihi kia Sister W. Takana raua ko Sister Kamau. E kui ma, ngawari ana o korua reo ki te whakamarama, ki te arahi haere i nga tikanga e whai hua pai ana ahakoa he aha te ropu wahine, he aha ranei to rtou haahi, ka naumaitia korua o te ngakau rangatira, ahako i whea o te motu. Kia kaha!

Nga ringa wera. Kia ora te ropu whakahaere i enei wahanga o Te Hui. Ngaro atu ana a tatou waiata weriwere e hiahiatia nei i etahi wa, me era tu o te weriwere. Tena wahi katoa na te marama o te whakahaere me te kotahi i te whakaaro pai ka pera, na reira kia ora.

Nga mahi whakataetae waiata koea. E toru nga wahi e mihia. Tuatahi me riro i a Ngapuhi te honore nui mo te kaha ki te tawhai mai i te whenua roa, kia kitekite. Mo te waiata kaore ano i pai. Kei a Nuhaka nga pai katoa mo tera mahi mo te waiata, engari i pai ake te Heretunga i taua ra.

Kaati ano kiia ko Heretaunga i tino pai ai. Kaati na Te Toa Takitinitanga na reira kia ora. Ko te Rau Tau tenei whakataata o te timatanga mai o Te Haahi Momona. No Aperira 6th. 1830 ka timatatia mai te haahi e Hohepa Mete ki Utah, na reira te nui o tera Hui Tau, i tae ai a Tipiwhenua, i kite ai i nga iwi o te motu i ngaro atu i nga Hui o Te Tairawhiti.

I muri o nga mahi a Te Haahi i otioti ai, ka whakahaeretia tetahi take, ara he tono kia Ta A. T. Ngata kia mauria atu a Nireaha Paewai, katahi tonu nei ka paahi mai i nga kura ako mahi Ahewhenua me Te Kau Miraka i Amerika. Kotahi tonu te whakaaro o taua hui ko te tono atu kia Minita Maori kia awhinatia a Nireaha.

I hui hoki te ropu o nga tamariki tawhito o te M. A. C., i reira. Ko tetahi take e pa whanui ana mo runga i te whakawhanui i to ratou ropu ki nga taitamariki Maori katoa o Te Motu, ahakoa he aha te haahi, notemea kaore hoki e taka te ingoa Maori i runga i a ratou katoa. (Hiehie tenei!)

Kua oti hoki i te hui kei Nuhaka te Hui Tau e heke iho nei.

I tae ano a Tahupotiki ki taua hui whakatakoto ai, whakakaha ai hoki i nga tikang turaki i te waipiro. Ko raua ko

Te Rima i reira. Otira he poto noa to raua wa i reira.

Kei te mihi atu ki te Tohungatanga Eriata Nopera me tou ropu nui i muri i a koe mo nga manaakitanga. Ma Te Kaihanga tatou katoa e manaaki.

TE TIRITI O WAITANGI

I te wiki tuatahi o Hanuere nei ka tae mai te tira hapai Pitihana whakaara i te Tiriti. Anei nga whakamarama. "E ki ana nga tangata matau kua mate te Tiriti o Waitangi, kua pirau."

Mehemea he Tiriti tuarua tenei no te Rau Tau Hou nei, tena pea e tika. Pena ko te Tiriti o Waitangi 1840 kaati aata hoki marika, hurahia nga putea whakamarama a nga tohunga whakamarama i te Tiriti o Waitangi.

E te whanau: takahia te paahi o te wiira, kia aata heke i te heketanga. Ko te whakapono te kaupapa o te Tiriti. Kaore he roto, he waho. He aha koutou ka rarururu ai ki enei taonga e rua? Kaore hoki e taea e tatou te parapara ma te ua o te rangi tera tahua, ma te Tiriti tenei tahua. Ko nga hua nei hoki o te whenua ta tatou tumanako i roto i te kotahitanga o te aroha tinihanga kore.

Ki te tapiritia, kia rua rangatira, ko Roto ko Waho; he Totara waahi rua, he aitua.

TIRITI O WAITANGI: Tirohia nga whakamarama a nga tohunga whakautuutu patai, me o nanahi tonu ake nei? Kei te mau, kei roto i nga kohatu maitai. Kia tino mau i a koutou nga korero totika o te Tiriti o Waitangi, hei korero ma koutou kia koutou tamariki.

He mate rere kei te tipu i roto i nga whakatipuranga; he mate whakapupuhi-puku no nga tangata matau. Ko te rongoa mo tenei mate he:—

1. He whakakawenata i nga korero o nga Pitihana i haere i raro o te Tiriti, me ona whakautu patai.
2. I nga take i pakanga takitahitia i raro i te Tiriti, e te tangata, e te hapu ranei.
3. I nga take i whakakotia rawahotia e te Karauna, i runga i te whakahoahoa o nga Mema Maori ki nga Minita o te Karauna.

WHAKAMARAMA I NGA PITIHANA:—

1. Hurahia nga whakautu patai a te Ahera ki a te Koohi mo te Pitihana a Tawhiao 1885.
2. Hurahia nga whakautu a te Ahera, me nga kupu tangi aroha a te Kuini Wikitoria i te tau o te Tiupiri 1897; mo te Pitihana o nga rangatira huibui o nga Motu e rua mo te Tiriti o Waitangi. I tukua atu i raro i nga rings

huruhuru o Wi Pere raua ko Hone Heke me te Kawana i te tau 1897.

3. Hurahia nga whakautu a nga tohunga a te Kingi mo te Pitihana i haria o W. Ratana i raro i te Tiriti o Waitangi i te tau 1924.
4. Hurahia nga kupu mihi, whakapumau, a nga rangatira o nga Motu e rua, ki te Tiuka o loka. I toroa atu ki a ia i raro i nga ringa o nga upoko tohunga o nga iwi o nga Motu e rua i Rotorua 1901 ara o Timi Kara, Wi Pere, Hone Heke, Tame Parata, Taiaroa.
5. Hurahia nga whakamarama a te Mema o te Tai Rahiti, kei te mau i te Toa Takitini 1927. Kei kona nga whakamarama hohonu. I rite hoki aua whakamarama ki te mihini e huri ana, tena i taana waahi, tena i taana mahi. Ka mutu mai tatou i te whakahua mihini. Ehara hoki i te mea, ma te whakahua Tiriti noa ake, ka tika ai tatou; engari ma te mahi tika, i runga i nga take, me nga kupu rangatira o to tatou reo.
6. Hurahia nga kupu whakautu mo te Pitihana a te Kakakura, mo Whitireia Whenua Kura.
7. Hurahia nga korero o te Keehi a te Arawa, ki te Karauna, mo nga moana i Rotorua.
8. Hurahia nga korero o te keehi a Nireaha Tamaki mo te Karauna, me te whakatau a nga tohunga o te Kingi, i pa atu ki te Tiriti o Waitangi mo taua keehi, me era atu keehi.

Ki te whakawhaititia enei korero ki tetahi pukapuka, tena pea e memeha atu nga kapua o tenei mate, a ka toe iho ki tai o te kuia, o te koroua, te kiriimi o taana waiu, hei manawa mo nga mokopana.

Kua whakahuatia i runga ake he mate whakapupuhi-puku no nga tangata matau —te pirau o te Tiriti o Waitangi. He tino ope nui tonu kei tenei kaupapa korero reka ki te taringa

TIMI KARA. E tika ana kia kila e tatou ko te Poropiti tenei tangata o te Ao, i whakamemeha ai nga tikanga o nga iwi e rua i te tau o te Tiriti o Waitangi 1840 taca noatia tenei ra. He ki tenei ma tatou, me o tatou iwi; mei kua tenei tangata e whanau, kua pirau ke te Tiriti o Waitangi me nga tikanga Maori. Kua rite tatou ki te hunga e tuku Kahiti nei hei whakataka i a ratou ki raro i nga tikanga pakeha, me o ratou whenua. Kei te mau i te pakeha te whakanui mo tenei tangata mo te nui o te matauranga i puta ki a ia, i ora ai te Tiriti, i kore ai e kotahi he Ture mo te Pakeha mo te Maori.

E te whanau! e kau ki uta, kei papaku ana te kauanga. "Tatou. Tatau."

Ihaia Hutana
Waipawa

PITOPITO KORERO

No te 18 o Maehe nei, i u mai ai te tira o te Kawana hou mo Niu Tireni nei, ara a Rore Bledisloe raua ko tona hoa wahine. Ko tona taina, ko Major A. H. Bathurst, tona heke-retari; ko tona iramutu ko Sir John Ludlow Hanham, tona takahoa-tiaki.

Ki te whakaarongia tena a te Waari e tuku ki raro i tona turanga Pirima, i te kaha o te mate, apiti ki te taumaha o nga mahi ma tona tinana kaumatua.

I te tau 1923-24 kotahi te kaupuke patu weera i tae ki nga moana o te Tonga—Ross Sea. No tenei tau e rima. Hui katoa nga weera i mau 11,000. Kei te uia, pena he rahi rawa tenei parekura mo tenei tu momo ika mo te tau kotahi.

E tata ana te timata o te poka i te huarahi i raro o te moana, mai i Ingarangi ki Wiwi. E 17 maero te roa: £25,000,000 te utu mo te mahinga.

Te tokomaha o nga tangata o te Ao, e rua mano miriona. E wha rau miriona te koninga o te tipu o te tangata i roto o te 20 tau tata nei. Na Ahia e 910,000,000, Amerika 230,000,000, Awherika 150,000,000, Poihakena 7 miriona.

E mea ana a G. K. Chesterton: Ko te mehua o te hui o tenei mea o te tangata, kei te ikeike o aana kaupapa whakaaro, kei te hohonu o taana whiriwhiri me te whanui o tona ngakau makoha.

E mea ana a Ta. A. T. Ngata: Ko te mokete i te whenua, he taina no te hoko i te whenua.

TE INGOA NEI AOTEAROA

Kia ora nga Iwi, nga Reo, nga Rangatiranga, e noho mai na koutou i o koutou waahi teitei, i o koutou whare Wananga. Kia ora te Pihopa Maori, e kiia nei ko te Pihopa o Aotearoa. Kaore he awangawangatanga o te whakaaro, kua whakatapua hoki tenei ingoa ki runga i to tatou Pihopa. Waiho ake ma tatou ma te Iwi nga whakatikatika.

E nga Iwi, e nga Reo, e nga mohiotanga o te Motu nei, ko te Rarawa, ko ta te Aupouri me Ngatikahu whakamarama tenei mo te kupu nei—AOTEAROA.

Na Kuramarotini i hua tenei Ingoa ki tenei Motu. Ehara i te mea e tautoko ana ahau i ta tetahi, e whakahe aua ranei i ta tetahi. Kaore, engari e korero ana ahau i nga korero o nga whare Wananga o roto o enei iwi. Mau koe, e tena e

tena, e mau atu; a mehemea he whakahe ta tetahi, e pai ana, engari kia marama nga tatai o te whakahe. Kaore aku whakahe, penei me etahi e mau nei i roto i te Toa. Ka mutu taaku, he kii noku tenei waka, ara no te Motu katoa. Me whakaputa e au te tatai. Me timata mai i a Noa kia tatu iho ki a Kuramarotini. naana nei tenei ingoa i tapa ki te Motu nei. He pai ke pea, me whakaputa e au te tatai kia puta ki ahau tonu. Ma tena e kukume to ona, to ona.

Ko Noa
 Ko Hema
 Ko Tawhaki
 Ko Wahieroa
 Ko Ratanui
 Ko Tuwhakararo
 Ko Whakataupotiki
 Ko Ngaremoana
 Ko Rakataura
 Ko Rarotimu
 Ko Rarotake
 Ko Poutu
 Ko Pouhaere
 Ko Powhakataka
 Ko Poaniwaniwa
 Ko Maheeaatu
 Ko Maheeaawa
 Ko Takahuriwhenua
 Ko Murirangawhenua
 Ko Taranga = Kauaruwahine

Maui-Mua	Maui-Roto	Maui Tikitiki Whetuataea Tokotuataea Maramaatea Toto	Poutaua me Whitirangimomoa	Maui Potiki Wharuakura Uhenga Motuarika Rongo- whenua
Kupe Hina Hinemataea Hinenuitepo Hinekaitangata Tamanuioera Tiki Pipii Wawai Tukitenganaahau Maninikura Tangitekura Tokaakuku Honoterangi Ruanui I Korakonuiarua Matiti Wawenga Hakumanu	Kuramarotini	Rongorongu = Uenuku Kauaekekarangaranga Mahaae = Hinenuitepo Hinekaitangata	Turi Kupe	Turi
		Taiwawe Tuputu Papa Ruanui II Tarauaua Tauaterenanga Tutangiورا Teina Waiho Rangi Hapaira Mata		
		Wairama Maihi Te Huhu (Te kai-tuhi)		

Ko Aotea raua ko Ngatokimatawhaorua nga waka i hanga e Toto mo aana kotiro, mo Kuramarotini raua ko Rongorongo. Ko te tohunga naana i tarai a Aotea ko Rongomaiwhenua. Ko te toki i haua ai ko Awhionui-o-te-rangi, he reo tapu no te kahukahu o te whenua o Maui Potiki. I whakari-tea taua waka e Toto mo Rongorongo. Ka kite ai tatou na te hungawai ano na Rongomaiwhenua i tarai te weka mo te hunaonga mo Rongorongo. Kotahi ano te wa i oti ai enei waka e rua te hanga. Ko Ngatokimatawhaorua, e rua nga tohunga na raua i tarai, ko Toto raua ko Kupe. He toki ke ta Toto; he toki ke ta Kupe. I rereke te mau toki a tetahi, i ta tetahi. Ko te ingoa o te toki a Toto ko Ponaponawhenua, ara ko te pononga o te whenua o Mauitikitiki-o-te-rangi. He whao te toki nei, me tona mana ano. Ko te ingoa o te toki a Kupe ko te Wheiaoterangi, ara ko te huka o te tai whare o Maui. Ko tenei toki, he toki mana ara he reo-here. E taea e tenei toki reo-here te here te moana kia kaua e timu, ara e taea e te reo o Kupe te here nga mea katoa e hiahia ana ia. Ka oti a Ngatokimatawhaorua te tarai, ka haere mai a Kuramarotini raua ko te taane ko Hoturapa kia kite i tona waka. Ka kite i te kino o te tarai. He whao ke ta Toto toki, he whao ke ta Kupe toki. I te kino o te tarai, tapa iho e Kuramarotini te ingoa o tona waka ko Ngatokimatawhaorua.

Ko tenei Ingoa ko Aotearoa na Kuramarotini i hua. Ka tae ki te wa e whakamaanu ai nga waka nei ki te moana, ka whakaaro a Kupe me here e ia to Rongorongo waka a Aotea. Ko tona hiahia ko Ngatokimatawhaorua anake hei waka haere ki te huii ika, hei whakanoa i te tounga o nga wakanei, a kia eke mai a Hoturapa ki runga, kia whakamatea e ia, kia riro te wahine a Kuramarotini e ia. Ka toia a Aotea, ka motumotu nga taura. Ka toia a Ngatokimatawhaorua, pē ana noa i haere, maanu atu ana ki te moana. Ka mea te tohunga tarai e Aotea a Rongomaiwhenua, waiho. Kua mohio na Kupe i here, a e kore e taea.

Ka hoe a Kupe raua ko Hoturapa. Ka eke ki te tauranga. Ka pangaa te punga. E heke ana te punga, e heke ana hoki te aho a Kupe. Tatu rawa atu, e kake ake ana te ika a Kupe. Ka mea a Kupe kia Hoturapa kia hutia te punga. Ka mea a Hoturapa, taihoa. Ka mea a Kupe kanui tenei, hei whakanoa kau hoki i te waka. Ka hutia te punga. Teraa, kua karakiatia e Kupe kia herea te punga. Ka mea a Hoturapa kua mahi te punga. Ka mea a Kupe, rukuhia! Ka ruku a Hoturapa, ka tae a Kupe ka poroa te taura. Koia te pepeha nei: "Herea i te rangi ko taura ponapona, herea i te whenua ko taura maro."

Ka mate a Hoturapa, ka hoki mai a Kupe. Ka whai ia i a Kuramarotini hei wahine maana. Ka mea a Kuramarotini ae, engari me tuku e koe te waka o tuku taina kia maanu.

Ka mea a Kupe ae, engari kia tapapa te Wheiao ki te Paepae Tapu o Rehua katahi ano ka wetekina te here Tapu o te hakahuka a-tai o te ware o Maui.

Ka mea a Kupe kia Rongomaiwhenua, ki te hungawai o Rongorongo kia toia a Aotea. Ka karanga a Kupe "Tai kōpure tetere o te rangi kiri koko. E waiho nei kiri koko. E here nei kiri koko" Katahi ano a Kupe ka whakatika, a ka maanu a Aotea. Maanu rawa ake kua maro te Wheiao o te ata ki runga ki te Paepae Tapu o Rehua. Katahi ka mea atu a Kuramarotini kia Rongorongo, me hua te ingoa o te waka ko AOTEAROA. ara ko te iringa mai o te Wheiao o nga toko o te rangi i runga o te Paepae o Rehua.

Ko taku whakamarama tenei mo te Ingoa nei Aotearoa. Kaore he whakaha. Kua takoto taku whakapapa. Ka kitea no nga iwi katoa o te Motu nei, enei tipuna a Kuramarotini raua ko Rongorongo nga uri o Toto.

Taria te roanga. Kia ora nga Etita.

Wairama Maihi Te Huhu

Ahipara 13/3/30

NGA KORERO O TOKA-A-KUKU

HE WHAKATIKATIKA

I nga korero a P. H. Tomoana mo Pareihe i te Nama 100, o Tihema, i te wharangi 1941, i mea ia:—

"Nukunuarua tonu a Pareihe ka tae a Kakatarau no Ngati-Porou he tono i a ia kia haere atu ki te whakapiki i a Ngati-Porou e hemi nawa ana i nga iwi whakamua. Ka rite rite nga kupu ki houta na ko Toka-a-Kuku tera ka hinga te Whanau-a-Apauui."

Kua tuhithuia nga korero o te taha ki Toka-a-Kuku e te pakeha, e Percy Smith, a he iti nei o ana korero i tapepa (Maori Wars, page 469). I taia ano e Te Pipi-wharaua nga korero a Mohi Turei mo te haere me te riri ki Toka-a-Kuku, a ko ta Mohi te kaupapa o nga korero e rongu ana au ki te Tai Rawhiti (Nama 145, 149, 150). Engari kua rongu ano au i etahi tangata o Ngati-Porou; kahore i rite ta ratou ki ta Mohi ki ta Te Mete hoki; i rere ke ai a ratou korero na te karere ana na te whakariri ke ranei i te korero kia rite ta ratou i hiahia ai.

Ko nga korero onamata he korero tapu; ehara i a tatou i waihanga; a, me waiho ano i te hangaitanga ahakoa kino, pai ranei. Kahore he wahi ki nga whakatupuranga o muri nei, heoi ta ratou ko te pupuri kia takoto tika. Ka tika te korero ka māro tonu te takoto me he mea ka tuhonoa atu ka whaka-

kotiti ketia ranei, ka marama tonu te tu haua. Ko taku he whai kia takoto tika nga korero; i kaha rawa ai toku hiahia he mokopuna hoki au na Te Kakatarau. He mea korero tonu mai ki taku kanohi e tetahi rangatira o Ngati-Porau, na Te Kani-a-Takirau i whakataka te haere a Tai-rawhiti ki Toka-a-Kuku ara ko Te Kani te upoko o taua haere. Kaore he tangata i te kuare he rangatira nui a Te Kani-a-Takirau otira ko te ki nana i tautapa te haere ki Toka-a-Kuku, he korero hou tenei—he whakariroi ke i nga korero tuturu. He tika i roto a Te Kani i te ope, kaore hoki he rangatira o te Tai Rawhiti i kore a he tika ano hoki kahore i mutu te riri ka hoki mai ia ki te kainga ka noho tonu atu ko Kakatarau ratou ko etahi atu rangatira. He korero whanui na Kakatarau i whakataka te Tai Rawhiti kia haere ki Toka-a-Kuku. Ka eke tenei ki ta P. H. Tomoana ara ki ta Ngati-Kahungunu katoa. E ai te korero na Kakatārau i tiki te Mokohoihoi ki roto o Heretaunga. Kaore au i te mohio ki tenei ingoa ki te Mokohoihoi, he hapu ranei, he tangata ranei. Tena pea kei a Ngati-Kahungunu e mohio ana. Ki ta Te Mete korero ko Kakatarau raua ko Te Wera nga kai-whakahaere o te taua a te Tai Rawhiti. Ko Te Wera Hauraki no Ngapuhi engari i noho ki Nukutaurua. I reira raua ko Pareihe me etahi atu rangatira ka tae atu a Kaka-tarau ki te whakataka i a ratou hei ranga i te mate o tona papa o Pakura ara o Te Whakatatere. Kei tetahi tonu o nga waiata a Ngati-Porou e whakahuatia ana na "Pape" ara na Kakatārau te ope ki Toka-a-Kuku a, he aha i kiia ai na Te Kani-a-Takirau. Ehara Te Kani-a-Takirau i tangata riri engari a Kaka-tārau a e kore hoki e taea te ki ehara a Kakatārau i te rangatira. Kei roto tona ingoa i te Tiriti-o-Waitangi, ko to Te Kani-a-Takirau kaore i kitea e au.

Ahakoia i ki a Te Mete ko Kakatarau raua ko Te Wera nga kai-whakahaere o te taua kahore ana whakaatu i te wahi ki a Kakatārau o taua haere ara he ngaki i te mate o tona papa o Pakura engari ko tana ko tetahi take nui o te haere he ngaki i te mate o Te Pori-o-te rangi, tipuna o Te Houkamau. Ko nga korero a Te Mete na te Maori. He whanaunga tata a Te Pori raua ko Te Kani na konej pea i kiia ai ko Te Kani-a-Takirau nana i whakataka te haere ki Toka-a-Kuku. He aha i riro ke ai ma Kakatārau e tiki a Pareihe i kore ai e riro ma nga uri a Te Pori? A he aha i kore ai a Kakatarau e ngaki i te mate o tona papa ake o Pakura, i ngaki ke ai i te mate o raua tangata? Na, ka takoto haua te rarangi o te korero. He tika tonu he maha nga take o te haere a te Tai Rawhiti ki Toka-a-Kuku engari ko te tino take he ngaki i te mate o Pakura. Koina te take nui i haere ai a Kakatārau.

Ahakoia kotahi ano te taahu whakapapa o Ngati-Porou o te Whanau-a-aApanui he mahi tonu na raua te whawhai o mua iho a tatu iho ki Toka-a-Kuku. I te riri ki te Piki-a-te-

Atawhiua, e tata ana ki Whangaparaoa, ka hinga a Ngati-Hokopu te hapu o Pakura. Na, he rapu utu mo te Piki-a-te-Atawhina ka haere te taua a Pakura ki Whare-kura e tata ana ki Te Kaha, ka hinga ano aa Ngati-Porou i te whanau-a-Apanui; ka hinga ki kona a Pakura. I a Pakura e patua ana ka karanga ki a Ngati-Porou kia hokia te riri. Ka rongo a Kakatarau, te tama a Pakura, ka ki atu ki a Te Honia, "Ka aroha au ki te reo o to taua papa e karanga ra; haere taua kia mate tahi me ia." Ka pupuri a Te Horua i a Kakatarau ka ki atu. "E noho, kia ora ko taua hei ngaki i te mate o to taua papa." Na, ko Toka-a-Kuku tenei. Kei te he te korero a Te Mete ko te Whanau-a-Apanui i mate ki Whare-kura.

Ka kawea te Whanau-a-Apanui e te manamanahau ka haranatia na a roto o Waiapu. Kei Rangitukia kei te pa o Kakatarau ka hinga. I muri mai i tena ko Toka-a-Kuku i te tau 1836—ko te riri mutunga tenei.

Tera ano tetahi korero kaore te Whanau-a-Apanui i hinga i Toka-a-Kuku. He tika kaore te pa i taea i te nui o te kai—he mara tonu hoki i roto o te pa a he kai moana kei nga taia o te pa engari i nga riri ki waho o te pa he nui te parekura o tangata whenua, a he tokomaha nga rangatira i hinga e korerotia ra e Te Mete raua ko Mohi Turci a e kiia ra e P. H. Tomoana. I ki a Paratene Ngata i kite tonu ia i nga pou whakairo, uhi rano ki te kahu Maori, e tutu ana i te huarahi i te Kaha ki Pari-o-Kara. Ko nga pou ra—he tohu no nga wahi i hinga ai nga rangatira o te Whanau-a-Apanui me etahi atu iwi i awhina i a ratou.

Ka mutu i konei enei korero, hei titiro, hei whakahe pea ma etahi tangata. He pai te korero a-marae kia taea ai te whakahoki. Kua noho noa atu nga korero nei i roto o te puku, kati na nga korero a tangata nei a P. H. Tomoana ka puta ki waho.

Heoi ra,

Na R.T.K.

Kia kaha ki te awhina mai i ta tatou pepa.

Kia ora nga Kaituku korero. Kia kaha mai koutou ki te awhina

Nga wharangi mo te putanga kotahi tekau ma-ono otira i te nui o nga korero, kaore maua i whakaae kia tapatapahia a koutou mahi na reira ka tukua penetia, kei motuhia i wae-nganui, na reira te 36 wharangi i tenei putanga.

Na reira te 36 wharangi i teuei putanga.

Kei te kaha maua. Kia pera mai hoki koutou. *Nga Etita.*